

Bronvermelding:

Jokel, R., Graham, N., Rochon, E., Leonard, C. (2014). Word retrieval therapies in primary progressive aphasia. *Aphasiology*, DOI: 10.1080/02687038.2014.899306.

Achtergrond:

Primair progressieve afasie (PPA) is een dementie waarbij taalproblemen het eerste en meest dominante symptoom is. PPA kan in drie varianten voorkomen. De semantische variant wordt gekenmerkt door moeite met het begrijpen van (non)verbale semantische informatie. De fonologische en syntactische vaardigheden blijven intact. De taalproductie wordt gekenmerkt door 'lege taal' en semantische parafasieën. De niet vloeiende / agrammatische variant wordt gekenmerkt door syntactische stoornissen en een moeizame haperende spraak met inconsistente spraakfouten / spraakapraxie. Het taalbegrip blijft intact. De logopene variant wordt gekenmerkt door woordvindingsproblemen, vereenvoudiging van syntactische structuren, gestoord naspreken van zinnen en fonologische fouten in de taalproductie.

Over het algemeen richten logopedisten zich niet op stoornisgerichte taaltherapie bij patiënten met PPA omdat er nog weinig onderzoek is uitgevoerd ten aanzien van de effectiviteit op korte en lange termijn van stoornisgerichte taaltherapie bij bovengenoemde patiëntencategorie.

Inhoud:

De systematische review van Jokel et al. (2014) geeft een overzicht van de meest recente literatuur die zich richt op de behandeling van woordvindingsproblemen bij patiënten met PPA. De review gaat in op de inhoud van de therapie, de korte en lange termijneffecten van therapie, het gebruik van medicatie en technologie en de resultaten van studies die zich richten op directe stimulatie van het brein door middel van transcraniële magnetische stimulatie. De artikelen werden gezocht in elektronische databases voor wetenschappelijke literatuur. Er werden 39 publicaties gevonden.

Inhoud van de therapie

Er zijn verschillende publicaties gevonden die een verschillende insteek van taaltherapie beschrijven. Over het algemeen heeft taaltherapie gericht op woordvinding een semantische en/of fonologische insteek. De semantische insteek wordt meer frequent beschreven in studies vanwege het feit dat patiënten met de semantische variant van PPA een grote groep betreft binnen de beschreven participanten. In sommige studies worden de semantische en fonologische insteek met elkaar gecombineerd. Daarnaast zijn er verschillende studies beschreven die lezen (zowel met als zonder computerprogramma) hebben ingezet in de therapie voor woordvinding.

Bier et al. (2009) beschrijven het 'uitgesteld oproepen' als een succesvolle therapie bij PPA. Het 'uitgesteld oproepen' is in eerste instantie ontwikkeld voor patiënten met de ziekte van Alzheimer om nieuw geleerde informatie op te roepen en te onthouden door de tijdsintervallen tussen het leermoment en het oproepen van de informatie steeds te vergroten.

In een aantal studies wordt gebruik gemaakt van een intensief trainingsprotocol, waarbij de specifieke intensiteit echter vaak niet beschreven staat. Daarnaast zijn er studies die de benadering van foutloos leren hanteren. Het foutloos leren is een leerconditie waarbij fouten tijdens het leerproces vermeden worden. Tenslotte is er een longitudinale studie gevonden die een multimodale benadering hanteert in de taaltherapie bij PPA. Wanneer de cognitieve vaardigheden van de patiënt nog intact zijn kunnen computerprogramma's ten behoeve van het trainen van de woordvinding ingezet worden.

Op basis van de voornaamste stoornis van de patiënt wordt veelal gekozen voor een fonologische insteek bij de niet vloeiende / agrammatische variant van PPA en voor een semantische insteek bij de semantische variant van PPA. Er is echter ook een studie gepubliceerd die aantoont dat patiënten met de semantische variant van PPA die behandeld zijn met een semantische insteek vooruit gaan op het benoemen van items die zowel semantisch als fonologisch gematcht zijn. Dit toont aan dat naast de semantische insteek andere factoren een rol kunnen spelen bij de effectiviteit van de therapie.

Er wordt door verschillende studies gesteld en bevestigd dat het van belang is dat de patiënt betrokken wordt bij de selectie van de oefenitems en dat er gewaarborgd wordt dat de betreffende oefenitems relevant zijn voor de patiënt. Studies hebben aangetoond dat het in het kader van het progressieve karakter van PPA van belang is dat de deels gespaarde semantische kennis behouden blijft door training en dat er slechts oefenitems geïncorporeerd worden die relevant zijn voor het dagelijks leven van de patiënt. Het trainen van dagelijkse vocabulaire in dagelijkse gespreksituaties is effectief gebleken.

De korte en lange termijneffecten van therapie

Het specifiek trainen van de woordvinding bij patiënten met PPA laat in de beschreven studies een positief effect zien direct na het beëindigen van de therapie. In 12 van de 39 studies heeft geen evaluatie plaatsgevonden van de behaalde therapie-effecten. De studies die zich wel hebben gericht op het evalueren van de therapie hebben dit gedaan met een wisselende interval; gemiddeld één week tot zes maanden na het beëindigen van de therapie. Ondanks de wisselende rapportages en conclusies kan gesteld worden dat het merendeel van de studies waarin het behoud van vaardigheden gemeten is (gemiddeld één maand post therapie) rapporteren over behoud in tegenstelling tot afname van de vaardigheden.

Het feit dat behoud van vaardigheden is gevonden is indrukwekkend, gezien het progressieve karakter van PPA. Interessant is dat de gevonden resultaten niet afhankelijk zijn van een specifieke variant van PPA, echter het merendeel van de participanten in de studies had de semantische variant van PPA. Daarnaast moet opgemerkt worden dat in het kader van een progressieve stoornis het van belang is om twee typen van vooruitgang te onderscheiden, namelijk het verschil tussen de vaardigheden bij de start van de therapie en de verworven vaardigheden direct na de therapie en de moeite met het onthouden / benoemen van getrainde items versus ongetrainde items.

De generalisatie die volgt op de taaltherapie wordt geformuleerd als het gebruiken en kunnen inzetten van getrainde items en strategieën in ongetrainde communicatieve context. Het ultieme doel van de taaltherapie is vooruitgang die zich generaliseert in de functionele dagelijkse communicatie.

De effecten met betrekking tot generalisatie zijn verschillend voor elke variant van PPA. Over het algemeen is het opnieuw kunnen leren bij de semantische variant van PPA sterk context afhankelijk en vindt er geen generalisatie plaats naar ongetrainde items of taken. Het uitblijven van generalisatie kan zelfs voorkomen bij getrainde items als de items aangeboden worden in een ongetrainde context. Wanneer er wel gerapporteerd wordt over generalisatie met betrekking tot therapie die zich richt op woordvinding dan vindt de generalisatie plaats op een beperkte wijze bij getrainde items die visueel op elkaar lijken. Het uitblijven van generalisatie wordt toegeschreven aan de manier waarop het opnieuw kunnen leren wordt bereikt gezien de atrofie van het brein. Om opnieuw te kunnen leren wordt een beroep gedaan op het episodisch geheugen om een associatie te leren tussen een afbeelding en een woord waarbij er weinig tot geen gebruik wordt gemaakt van het semantische systeem. Als gevolg hiervan is de 'leerder' niet in staat om gebruik te maken van de overlap tussen vergelijkbare items en zal er weinig tot geen generalisatie plaatsvinden naar semantisch gerelateerde (ongetrainde) items. Op basis hiervan kan gesteld worden dat generalisatie van getrainde items met betrekking tot benoemen geen realistisch en haalbaar doel is binnen de therapie voor woordvinding bij patiënten met de semantische variant van PPA. Het trainen en behouden van bekende en persoonlijk relevante en betekenisvolle woorden lijkt het meest functionele doel binnen de therapie.

Er is nog weinig bekend over het effect en de eventuele generalisatie van de therapie voor woordvinding bij patiënten met de niet-vloeiende / agrammatische variant van PPA. Er zijn studies gevonden die na therapie gericht op woordvinding een verbeterde semantische vloeiendheid en syntactische productie vaststelden, maar deze resultaten werden in de follow-up niet meer geconstateerd bij dezelfde patiënten. Ondanks dat de studies beperkt zijn suggereert de literatuur dat generalisatie naar ongetrainde items mogelijk moet zijn na gerichte taaltraining. Nader onderzoek is echter geïndiceerd om vast te stellen of generalisatie een haalbaar doel is binnen de therapie voor woordvinding bij patiënten met de niet-vloeiende / agrammatische variant van PPA.

Er zijn slechts twee single case studies gevonden die zich gericht hebben op het in kaart brengen van mogelijke generalisatie van behaalde therapieresultaten bij patiënten met de logopene variant van PPA. In beide studies werd generalisatie vastgesteld. Beide therapieën richtten zich op het aanleren van een cueing hiërarchie / zelf-cueing. De onderzoekers stellen dat patiënten met de logopene variant van PPA getraind kunnen worden om gebruik te maken van hun redelijk intacte semantische systeem en zelfcueing om uiteindelijk tot een adequate woordvinding te komen.

Er is meer onderzoek nodig om bovenstaande bevindingen te bevestigen en om de verschillende mechanismen van opnieuw leren tussen de drie verschillende varianten van PPA nader te onderzoeken. Er kan gesteld worden dat verschillende studies rapporteren over positieve effecten van therapie tijdens en direct na het beëindigen van taaltherapie gericht op woordvinding. De gevonden therapie-effecten op lange termijn zijn wisselend. De beperkte data die gevonden is suggereert dat het lange termijn effect van therapie en generalisatie mogelijk afhankelijk is van de specifieke variant van PPA, waarbij de data die gevonden is over de logopene variant van PPA het meest veelbelovend lijkt.

Effect van medicamenteuze behandeling op de woordvindingsproblemen bij PPA.

Een klein aantal onderzoeken hebben het effect onderzocht van verschillende medicatie op het talige functioneren bij patiënten met PPA. De resultaten tonen aan dat zowel het medicament Memantine als Galantamine geen duidelijke positieve effecten hebben op de woordvinding bij patiënten met PPA. Nader onderzoek waarbij er gebruik gemaakt wordt van randomised controlled trials moeten het effect van medicamenteuze behandeling op het talig functioneren van patiënten met PPA nader in kaart brengen.

Effecten van technologische behandeling op de therapie voor woordvinding bij patiënten met PPA.

Er zijn studies verschenen die suggereren dat directe stimulatie van het brein door middel van transcraniële magnetische stimulatie (TMS) een effectieve behandelmethode kan zijn bij woordvindingsproblemen die op kunnen treden bij neurodegeneratieve ziektebeelden. Een goed opgezette studie waarbij directe stimulatie van het brein toe wordt gepast bij patiënten met PPA met woordvindingsproblemen moet nog opgezet en uitgevoerd worden.

Effect van therapie op neuraal niveau.

Jokel et al. (2011) hebben een kleine groepstudie opgezet om te onderzoeken of gerichte en effectieve taaltherapie bij patiënten met PPA meetbare veranderingen in hersenactiviteit teweeg kan brengen. Hiermee wilden de onderzoekers de eventuele neuroplasticiteit van het brein bij patiënten met PPA aantonen. Vijf patiënten met de semantische variant van PPA ontvingen intensieve taaltraining (zowel fonologisch als semantisch). Iedere patiënt werd voor en na de therapie gescand terwijl er een fonologische en semantische matching taak werd afgenomen.

Post-therapie effecten werden vastgesteld door zichtbare veranderingen van de hersenactiviteit. Er werden patronen van neurale activiteit vastgesteld in de linker anterieure temporale hersengebieden. Deze hersengebieden zijn cruciaal voor het verwerken van semantische informatie. Deze neurale verandering correleerde met een duidelijk verbeterde woordvinding bij iedere patiënt.

Daarnaast zijn er drie andere publicatie gevonden die tevens aantonen dat er post-therapie een verhoogde activatie in het brein werd gevonden bij de drie varianten van PPA. De verhoogde activatie werd echter gevonden in hersengebieden waarvan bekend is dat deze gespaard blijven bij de betreffende varianten. Op basis hiervan kan aangenomen worden dat het mogelijk is dat activatie in zowel aangedane als intacte hersengebieden vergroot kan worden.

Conclusie en implicaties voor de praktijk

Het belangrijkste doel van therapie gericht op woordvinding bij patiënten met PPA is vooruitgang ten aanzien van de woordvinding waarbij er generalisatie plaatsvindt naar de dagelijkse communicatie en waarbij het effect enige tijd aanhoudt. Uit de literatuur komt naar voren dat patiënten met milde tot matige taalstoornissen ten gevolge van verschillende varianten van PPA baat kunnen hebben bij taaltherapie gericht op woordvindingsproblemen. Er dient echter meer onderzoek met grotere onderzoeksgroepen opgezet te worden om de effecten op korte en lange termijn duidelijker in kaart te brengen. Het progressieve karakter van de stoornis en de ernst van de taalstoornis dient meegenomen te worden in het besluit om te starten met stoornisgerichte of functionele taaltherapie. De ernst van de taalstoornis bepaalt de insteek van de therapie en bepaalt welke items (persoonlijk relevant) getraind worden. Daarnaast is het type PPA relevant voor de insteek van de therapie. Belangrijke aandachtspunten zijn;

- Een groter effect wordt behaald wanneer bekende items / persoonlijk relevante items worden getraind.
- Het samenvoegen van items in semantische categorieën kan het opnieuw leren en behouden van vaardigheden verbeteren.
- Het betrekken van de patiënt in de keuze voor itemselectie bevordert de motivatie van de patiënt.
- Een tenminste gedeeltelijk gespaard semantisch systeem bij de semantische variant van PPA kan leiden tot betere therapie-effecten.
- Thuisbegeleiding is een effectieve manier om de woordenschat te verbeteren.
- Trainen is zinvol om de bestaande woordenschat te behouden, ongeacht de variant van PPA.
- Herhalen van bekende items vertraagt achteruitgang.
- Het integreren van getrainde items in de dagelijkse communicatie stimuleert het behoud en de generalisatie van de woordenschat.
- Het foutloos leren is effectiever dan de traditionele 'errorfull' benadering bij patiënten met de semantische variant van PPA.

- Er is evidentie gevonden dat fonologische therapie meer succesvol is voor patiënten met de niet-vloeiende / agrammatische variant van PPA en de semantische therapie gelijk of zelfs succesvoller is bij patiënten met de semantische variant van PPA. Er is echter ook evidentie gevonden waarbij zowel fonologische als semantische therapie succesvol is bij dezelfde patiënt met PPA.
- Therapie voor woordvinding aan de hand van taaltherapieprogramma's op de computer is geschikt voor patiënten met een lichte tot milde PPA.
- Magnetische stimulatie van het brein heeft veelbelovende resultaten aangetoond, maar verder onderzoek is nodig om het effect op taalproblemen bij patiënten met PPA te onderzoeken.